

Hans Anten

Afscheidsbundel voor Jaap Goedegebuure

Suzanne Fagel, Eep Francken en Rick Honings (red.), *Strijd! Polemieken en conflict in de Nederlandse letteren*. Leiden: Leiden University Press, 2012.

Op 14 december 2012 nam Jaap Goedegebuure afscheid als hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden. Bij die gelegenheid werd hem de verrassing aangeboden van een afscheidsbundel met vijftientig korte essays over een thema dat de wetenschapper en literair criticus Goedegebuure na aan het hart ligt: polemieken en conflict in de Nederlandse letteren. Een tweede verrassing zal hem ongetwijfeld de eerste bijdrage van die bundel hebben bezorgd. Die is immers door Goedegebuure zelf geschreven en was eerder dat jaar gepubliceerd in *Trouw*. In dat krantenartikel besprak hij een aantal bekende schrijversruzijs, zowel manifestaties van fysieke strijd als van vetes in de literaire polemieken en kritiek, kortom precies het onderwerp van de bundel in voorbereiding. Het is aan dit gelukkige toeval te danken dat de redactie van *Strijd!* met deze tekst een mooie inleiding op de bundel in handen kreeg.

Het ligt voor de hand dat het merendeel van de vijftientig contribuanten – één bijdrage is geschreven door twee auteurs – gerekruteerd is uit collega's, medewerkers en promovendi die verbonden zijn (waren) aan de Opleiding Nederlandse Taal en Cultuur van de Universiteit Leiden. Daarnaast is de Universiteit van Tilburg, waar Goedegebuure van 1986 tot 2005 hoogleraar Literatuurwetenschap was, met vijf bijdragen vertegenwoordigd. Ook enige collega-hoogleraren (uit Leiden, Utrecht, Groningen, Nijmegen en Gent) en het hoofd Collecties van het Letterkundig Museum schreven een essay. Het corpus wordt gecompleteerd met vier *literaire* bijdragen over 'strijd' van auteurs met wie Goedegebuure een nauwe band heeft. Maria van Daalen, Willem Jan Otten en Anton Korteweg droegen een gedicht bij en Oek de Jong een kort verhaal.

Ik concentreer me in deze bespreking op de essays, die in chronologische volgorde zijn opgenomen; de datum van het behandelde 'conflict' vormde daarvoor de leidraad. Van de flaptekst kan wellicht de suggestie uitgaan dat de verschijningsvormen van strijd en controverse vanaf 'de vroegste polemieken in het Nederlands in de middeleeuwen, dwars door de geschiedenis, tot en met de vete tussen Herman Brusselmans en Arnon Grunberg in de eenentwintigste eeuw' in een evenredige verdeling worden gepresenteerd. Maar gelet op Goedegebuures leeropdracht zal het niet verbazen dat de verhoudingen anders liggen: vier bijdragen hebben betrekking op de dertiende tot en met de zeventiende eeuw, twee op de negentiende, vijftien op de twintigste en drie op de eenentwintigste eeuw.

De annonce van de redactie in het woord vooraf dat de bundel ingaat op *drie* vormen van strijd mag wel voorzien worden van een corrigerende kanttekening. De domeinen van de literaire kritiek en polemieken zijn ruim aanwezig, maar de figuur van de lijfelijke confrontatie krijgt alleen in Goedegebuures inleiding enige aandacht. Hij vermeldt daar twee vermaarde schermutselingen. In 1931 gingen, als bekend, Du Perron en Nijhoff op de stoep van het Amsterdamse etablissement *Américain* met elkaar op de vuist, en in 1967 sloeg en schopte Reve de 'ongebakken deegsliert' Vinkenoog tijdens een dichtersfestival. (De kwalificatie is van Reve). Kennelijk hanteren onze schrijvers door de eeuwen heen nagenoeg uitsluitend het beschaafde wapen van het woord in recensies, essays, pamfletten, columns, ingezonden

brieven, interviews en in fictie om geschillen uit te vechten. Dat die woordentwist in vele varianten in de Nederlandse literatuur voorkomt, laten de hier verzamelde essays uitstekend zien. In het bondige bestek van gemiddeld zes pagina's, inclusief noten en een bibliografie, worden onder meer de volgende personen en zaken als subject of object van controverses en conflicten belicht: Jacob van Maerlant, Joost van den Vondel, de literatuurhistoricus W.J.A. Jonckbloet, Willem Bilderdijk, Jan Hendrik van der Palm, Frederik van Eeden, Lodewijk van Deyssel, Roel Houwink, Hella Haasse, Willem Frederik Hermans, de tijdschriften *Tirade* en *Yang*, Harry Mulisch, Gerard Reve, Hugo Claus, Willem Brakman, jeugdliteratuur, Herman Brusselmans, Jeroen Brouwers, Renate Dorrestein en Arnon Grunberg.

Om meer opsommingen te vermijden, kan slechts op een paar beschouwingen nader worden ingegaan. De meeste contribuanten slagen er uitstekend in – de een vooral beschrijvend, de ander meer interpreterend en evaluerend – in weinig bladzijden de kern van een strijd helder uit de doeken te doen. Er zijn er evenwel die het thema kennelijk zo rekkelijk hebben opgevat dat een betekenis van de notie strijd als leidend beginsel zich in hun bijdragen niet een twee drie prijsgeeft. Dat geldt, althans voor mij, voor het opstel over *De verzoeking* van Hugo Claus en het essay over religieuze diversiteit in jeugdliteratuur.

Een enkele keer kan de beperkte omvang hebben geleid tot het achterwege blijven van informatie die voor een goed begrip onontbeerlijk is. Een voorbeeld daarvan geeft de interessante beschouwing van Ton Harmsen over vermeende jodenhaat bij Erasmus en Vondel. Harmsen signaleert dat Vondel in *De Gids* van 1939 door A.F. Zwaardemaker (zonder n) werd beschuldigd van anti-joodse uitspraken en dat de redactie van dat tijdschrift zijn artikel 'met enige aarzeling' aankondigde. Men zou nu kunnen concluderen dat die aarzeling is ingegeven door de aanklacht van Zwaardemaker. Maar die conclusie is onjuist. Zwaardemaker formuleerde zijn beschuldiging nota bene in een artikel met een nauwelijks verholten antisemitische teneur. En die tendens onderkende de redactie in een halfslachtig voorbehoud. Vanwege de 'ernstige en objectieve' wijze, aldus de redactie, waarop de schrijver zijn denkbeelden uiteenzette, werd het artikel toch publicabel geacht. Menno ter Braak demaskeerde dit deftige antisemitisme feilloos in zijn reactie 'Antisemitisme in rok'. En Zwaardemaker volgde de richting waarvan zijn *Gids*-artikel de opmaat was: in 1941 is hij hoofdredacteur van *De Waag*, waarover in een andere bijdrage in *Strijd!* wordt opgemerkt dat niemand 'die nog ná 1938 aan *De Waag* meewerkte, kon twijfelen aan de fascistische koers die dit weekblad voer' (p. 95). Van andere aard is een opvallende bibliografische omissie in de bijdrage van Suzanne Fagel. Daarin staat Renate Dorresteins aanval in 2007 en 2009 op de Nederlandse literatuurkritiek centraal. Fagel toont overtuigend aan dat het verwijt dat de kritiek geen oog heeft voor engagement in de literatuur onjuist is. Omdat Jos Joosten in 2011 dezelfde casus met dezelfde uitkomst besprak, had zijn artikel 'Is het werkelijk? Engagement in de Nederlandse literatuurkritiek(analyse)' in het boek *Breuken en bruggen. Moderne Nederlandse literatuur / Hedendaagse perspectieven* (Gent 2011) wel vermeld mogen worden.

De bijdrage van Sjoerd van Faassen en Hans Renders springt er niet zozeer uit omdat die met negen bladzijden de meest omvangrijke is, maar vooral omdat het onderwerp van hun betoog, Roel Houwink, een aanzienlijk *gebrek* aan strijd aan de dag legde. De in de jaren dertig alom aanwezige criticus, cultuurfilosoof en redacteur van het protestantse literaire tijdschrift *Opwaartsche Wegen* wordt in zijn vergaande collaborerende activiteiten tijdens de bezettingsjaren geportretteerd als een weinig strijdlustige opportunist die juist door het vermijden van conflicten de literatuur en de maatschappij een slechte dienst bewees. Het SS-weekblad *Storm* karakteriseerde hem als de ' "Christelijke" Houwink, die voor geld alles schreef wat men maar wilde' (p. 98). Van het stigma van deze adequate typering, zo laten Van Faassen en Renders met welgekozen citaten zien, kon hij zich na de Tweede Wereldoorlog in zijn weinig geloofwaardige pogingen tot eerherstel niet bevrijden.

Ten slotte sta ik graag stil bij de twee essays waarin Goedegebuure zelf respectievelijk als tijdschriftredacteur en als literatuurcriticus expliciet een rol speelt. Sander Bax beschrijft een fascinerend stukje tijdschriftgeschiedenis in zijn bijdrage over de relatief korte periode dat *Tirade* eind jaren zeventig en polemisch tijdschrift genoemd kon worden. In 1976 wordt Goedegebuure er redacteur van. Hij positioneert zich dan door zich af te zetten tegen het pretentieuze werk van ‘zeventigers’ als Heere Heeresma, het te geconstrueerde *Revisor*-proza van bijvoorbeeld Dirk Ayelt Kooiman en de *Raster*-experimenten van onder anderen Jacq. Firmin Vogelaar, die hij onleesbaar vindt. Wanneer Goedegebuure Jeroen Brouwers’ roman *Zonsopgangen boven zee* (1977) bespreekt als een zeldzame, geslaagde synthese van een perfecte vorm en een authentieke en relevante inhoud, ontstaat er een briefwisseling tussen schrijver en criticus die tot gevolg heeft dat Brouwers zich losmaakt van *De Revisor* en zich bindt aan *Tirade*. En dan volgt er een periode waarin beiden ‘als de jarenzeventigversie van Ter Braak en Du Perron’ de signatuur van *Tirade* een krachtige polemische impuls geven, met nummer 250 als befaamd culminatiepunt: Brouwers’ pamflet *De nieuwe revisor* (1979), waarin definitief met de zeventigers werd afgerekend.

Als Goedegebuure in 1981 de redactie van *Tirade* verlaten heeft, profileert hij zich in de jaren tachtig onder meer als literatuurcriticus van de *Haagse Post*. In die hoedanigheid wordt hij geconfronteerd met het oeuvre van Willem Brakman, ten aanzien waarvan hij een ambigue houding aan de dag legt. Over zijn worsteling met Brakmans proza gaat het boeiende essay van Ton Anbeek, die van 1982 tot 2005 Goedegebuures voorganger was op de Leidse leerstoel. In deze bijdrage met de toepasselijke titel ‘Het gevecht met de engel’ schetst Anbeek hoe Goedegebuure in drie ‘rondes’ met inzet van de poëtische principes die hij eerder hanteerde als tijdschriftredacteur een proces doorloopt van aarzeling tussen overgave en verzet. Aanvankelijk overheerst de ambivalentie: Brakmans stilistische brille en compositorisch vakmanschap worden bewonderd, maar hun overdaad vermoeit soms en ‘overschittert’ de inhoud. Dan volgt de ronde van overgave aan Brakmans barokke woordkunst en wordt de lof gezongen van thematiek én stijl. Uiteindelijk keert de dubbelzinnigheid in de evaluatie terug, wordt het werk ‘met een mengsel van bewondering en ergernis’ – de woorden zijn van Goedegebuure – gevolgd als Brakman zich gaat herhalen en de indruk van routine onontkoombaar is.

Met *Strijd!* heeft de scheidende hoogleraar een aantrekkelijke afscheidsbundel gekregen die ook voor een breder publiek zeker de moeite waard is. Uit deze bespreking moge blijken dat dit boek een rijk overzicht geeft van het veelkantige thema strijd waaraan de literatuur niet in de laatste plaats haar dynamische ontwikkelingsgang ontleent. De paar gesignaleerde onvolkomenheden kunnen gevoeglijk beschouwd worden als ‘oneffenheden die den weg ter wetenschap niet zullen versperren’ (p. 70), om met Jonckbloet te spreken.

Universiteit Utrecht

Uit: *Spiegel der Letteren* 55 (2013), nr. 3, p. 418-421